

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
4. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 4. – Ст. 20.
5. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 53. – Ст. 793.
6. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 27. – Ст. 382.
7. Указ Президента України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 06.04.2011 № 383/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/383/2011>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності» від 10.08.1993 № 615 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615-93-%D0%BF>.
9. Загальна теорія держави і права : [підручник] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
10. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
11. Профілактика злочинів. – [О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2011. – 720 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1679042249605/pravo/profilaktika_zlochiviv_osnova_zarobigannya_zlochinnosti#428.
12. Кури Г. Концепции предупреждения преступности: помогут ли строгие наказания / Г.Кури // Вплив покарань на злочинність: кримінологічні дослідження. – 2009. – Вип.3. – С. 12-54.
13. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / под ред. Академика РАН Г.В. Осипова. – М. : Издательство НОРМА, 2000. – 488 с.
14. Популярна юридична енциклопедія / [кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Гловченко, В. С. Ковальський та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
15. Мельник М.І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2002. – 576 с.
16. Загальна теорія держави і права / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
17. Теория государства и права [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : «Юристъ», 1997 – 672 с.
18. Шульга А.М. Теория государства и права [пособие] / А.М. Шульга. – Х., 2000. – 117 с.
19. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б.Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.

УДК 349.23

ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОХОРОНИ ПРАЦІ CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF BUSINESS OF LABOR

Небоженко К.В.,

*аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті проаналізовано поняття «суб'єкт охорони праці». Розглянуто позиції науковців та надано авторське визначення, розкрито його значення. Також запропоновані актуальні та перспективні висновки.

Ключові слова: суб'єкт охорони праці, охорона праці, трудова діяльність, працівник, роботодавець.

В статье проанализировано понятие «субъект охраны труда». Рассмотрены позиции ученых и предоставлено авторское определение, раскрыто его значение. Также предложены актуальные и перспективные выводы.

Ключові слова: субъект охраны труда, охрана труда, трудовая деятельность, работник, работодатель.

This paper examines the concept of «subject of labor». Considered positions of scientists and provided the author's definition, reveals its value. Also offered current and future findings.

Key words: subject safety, labor, employment, employee, employer.

Актуальність теми. У сучасних реаліях розвитку ринкової економіки все частіше зростають вимоги як до професійної підготовки працівників, так і до фахової компетенції з надання безпечності та охорони праці. Державна політика в галузі охорони праці ґрунтується на головному принципі – пріоритетності життя та здоров'я працівників перед будь-якими результатами виробничої діяльності. Реалізація таких процесів здійснюється завдяки існуванню суб'єктів охорони праці на підприємствах, установах та органі-

заціях, які здійснюють покладені на них функціональні обов'язки.

Тому нині актуальною проблемою є пошук шляхів підвищення ефективності та вдосконалення правових аспектів діяльності суб'єктів охорони праці. Зважаючи на це, для стабільного економічного розвитку та забезпечення одного із найважливіших завдань – гарантування законності у сфері найманої праці – держава та керівництво підприємств створюють суб'єкти охорони праці із регламентаці-

єю їх повноважень у відповідності до чинного законодавства.

Суб'єкти охорони праці в трудовому праві є учасниками суспільних відносин у сфері найманої праці, на яких законодавством покладено обов'язок захисту прав та свобод учасників трудових відносин. В свою чергу, щодо суб'єктів охоронних правовідносин, то вони відповідають за контроль за дотриманням безпечних та нешкідливих умов праці для кожного робітника на підприємстві, установі чи організації. У зв'язку з цим, існує велика кількість різноманітних думок вчених щодо визначення поняття вказаних суб'єктів та їх значення. Систематизація та кодифікація суб'єктів охорони праці у єдину ієрархічну структуру дозволить спростити власне розуміння всієї системи охорони праці в цілому, зробити її більш доступною та забезпечити ефективність виконання обов'язків покладених на ці суб'єкти.

Стан наукового дослідження. Окремим питанням щодо дослідження суб'єктів охорони праці в трудовому праві присвячували свої праці такі вчені як: Є.А. Бондаренко, В.С. Венедиктов, Г.С. Гончарова, В.Ц. Жидецький, І.О. Іваськевич, М.І. Іншин, Л.А. Катренко, Р.М. Ковтун, С.В. Ксьондз, В.А. Лук'яненко, В.Г. Морозенко, О.М. Обушенко, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, І.Б. Шульга, З.М. Яремко, О.М. Ярошенко та інші.

Метою статті є дослідження поняття «суб'єкт охорони праці», розкриття його сутності.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що наукові праці вказаних вчених лише в загальних рисах характеризують суб'єкти охорони праці, тому актуальність нашого дослідження є беззаперечною, адже воно дозволить сформулювати більш чіткі позиції щодо визначення поняття суб'єкта охорони праці та узагальнення їх у відповідну класифікацію. Таким чином, не применшуючи значення проведеного аналізу з боку науковців, зазначена проблематика все одно потребує додаткового осмислення та дослідження.

Перш за все, для з'ясування досліджуваного питання щодо суб'єктів охорони праці слід розглянути загальну характеристику суб'єкта права як такого. Тлумачний словник С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведової визначає поняття суб'єкт як: 1) людину як носія певних властивостей; 2) фізичну або юридичну особу як носія юридичних прав та властивостей [1, с. 777], у свою чергу, словник російської мови за загальною редакцією А.П. Євгенєвої тлумачить поняття суб'єкт як особу чи організацію, які володіють певними правами та обов'язками [2, с. 299]. Зазначимо, що викладені підходи до розуміння терміну суб'єкт являють собою дещо загальні та неконкретизовані позиції, котрі можна застосувати до характеристики суб'єкта в цілому, не враховуючи окремих притаманних особливостей.

Великий енциклопедичний юридичний словник за редакцією Ю.С. Шемшученка містить таке визначення поняття «суб'єкт права»: «...учасник правовідносин як носій юридичних прав і обов'язків, яким може бути фізична або юридична особа, яка наділена правосуб'єктністю, тобто можливістю і здатніс-

тю бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками» [3, с. 860]. Вказане тлумачення, на наш погляд, є найбільш прийнятним та точним, оскільки на відміну від вищевказаних, враховує всю специфіку суб'єктів будь-яких правовідносин. Представник науки теорії права О.Ф. Скакун під суб'єктами права розуміє осіб, що мають правосуб'єктність [4, с. 317], тобто фактично прирівнюючи, як і в довідковій літературі поняття суб'єкт до поняття особа.

Згідно загальної теорії права, одним з центральних елементів будь-яких правовідносин є їх суб'єкти [5, с. 238]. Цей елемент властивий усім правовідносинам, але в залежності від предмету цих відносин, кожний суб'єкт має свої особливості. На думку Г.В. Мальцева, суб'єкт права – це людина або певна соціальна організація людей, яких норми права наділяють правами та обов'язками. Людина не стає суб'єктом права сама собою, вона визнається такою законами держави. Ззовні перетворення людини в суб'єкт права відбувається у формі визнання за нею визначених юридичних якостей, які є необхідною умовою участі в правовідносинах. Без цих соціально-юридичних якостей, які індивід отримує від суспільства та держави, немає суб'єкта права. Суб'єктом права може бути лише людина (або колектив людей) мисляча істота, яка наділена здатністю приймати рішення та має свободу волі [6, с. 33-34]. Схожу думку висловлюють інші науковці, вказуючи, що суб'єкт права – це особа чи організація, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [7, с. 323]. Підтримуючи вказану позицію, слід зазначити, що суб'єктом права (трудового [8, с. 45-46] або іншої галузі права), на наш погляд, виступає учасник суспільних відносин, який володіє визначеними законодавством правами та обов'язками, котрий має певні юридичні якості і виконує поставлені перед ним завдання.

На нашу думку, необхідно також проаналізувати значення співвідношення понять суб'єкта права і суб'єкта правовідносин. В сучасній науці теорії держави і права розуміння цього питання в різних вчених досить суттєво відрізняється. Так, деякі науковці вважають за доцільне висловлювати твердження щодо однакового значення і розуміння термінів суб'єкт права і суб'єкт правовідносин [9, с. 126]. На підтвердження вказаному, слід звернути увагу на позицію М.І. Матузова та А.В. Малько, які стверджують, що поняття суб'єкти права і суб'єкти правовідносин у принципі рівнозначні, хоча самі автори визнають, що в літературі відносно цього існують певні застереження [10, с. 231-232].

Натомість, більшість вчених все ж таки підтримують таку позицію, зазначаючи, що суб'єкт права є більш широким поняттям і певною мірою відрізняється від поняття суб'єкт (учасник) правовідносин [11]. У цьому зв'язку досить переконлива позиція А.В. Слепньова щодо неприпустимості ототожнення понять суб'єкт права і суб'єкт правовідносин, беручи до уваги наступні обставини: по-перше, якщо суб'єкт права і суб'єкт правовідносин – ідентичні поняття, то із цього слідує, що вони є

суб'єктами «того ж самого» (або «права», або «правовідношення»), тим самим ставиться знак рівності між правом і правовідношенням, що врешті приводить до заперечення нормативної природи права; по-друге, якщо суб'єкт права лише потенційно має права й обов'язки, які зрештою можуть залишитися нереалізованими, то суб'єкт правовідношення – це завжди учасник реально існуючого процесу реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; по-третє, суб'єкт права визначається нормою права (сукупністю норм), а суб'єкту правовідношення, крім правових норм, потрібен дійсно реалізований вольовий елемент; по-четверте, суб'єкт права виступає як щось абстрактне, неперсоналізоване, а суб'єктові правовідношення завжди приділяється конкретна роль; по-п'яте, коло суб'єктів правовідношення за обсягом не збігається з колом суб'єктів права, оскільки окремі суб'єкти права через відсутність у них необхідних якостей не мають можливості взяти участь у деяких правовідносинах [12, с. 7]. Вважаємо, що вищевказані тлумачення щодо відмінності зазначених категорій цілком обґрунтовані й можуть застосовуватися для правильності визначення суб'єктів охорони праці.

В теорії вітчизняного трудового права немає єдності щодо суб'єктного складу трудового права та його структурних елементів, а також на нормативному рівні відсутнє закріплення правових категорій на законодавчому рівні. Регламентація правового статусу та проблема визначення суб'єктів охорони праці в трудовому праві є особливо актуальною в наш час [13, с. 5-6]. В.С. Венедиктов відзначає, що розвиваючи демократичне суспільство, в першу чергу, постає питання чіткої кодифікації трудового права шляхом законодавчого регулювання праці, визначення правової сутності суб'єктів цих відносин та оновлення теоретичних поглядів щодо трудового законодавства в цілому [14, с. 9]. Необхідно підтримати позицію вченого в цьому питанні, оскільки на сьогоднішній день у будь-якій розвинутій державі першочерговим є завдання, пов'язане з вирішенням проблем у відносинах найманої праці, а саме нормативне закріплення кола суб'єктів трудових відносин.

Найбільш вузьке визначення суб'єктів трудових правовідносин дав Ю.П. Орловський, який пов'язує учасників суспільних відносин у трудовому праві з предметом цієї галузі права [15, с. 460]. На нашу думку, це дуже вузьке пояснення суб'єктам трудових відносин, оскільки крім власного предмету дані суб'єкти володіють специфічним методом реалізації покладених на них завдань, а по-друге, крім власного предмету суб'єкти охоронних відносин у трудовому праві мають чітко визначені законодавством повноваження, права, а найголовніше – обов'язки. Саме ці ознаки і утворюють правовий статус суб'єкта охоронних відносин, а виділення через призму предмету це лише вузьке розуміння сутності суб'єктного складу охоронних відносин у трудовому законодавстві.

С.І. Кожушка суб'єктами трудового права визнає осіб, які наділені певним спеціальним статусом з боку держави, маючи трудову правосуб'єктність,

що створює зміст їх основних прав та обов'язків, передбачених чинним трудовим законодавством [16, с. 55-56]. Можна стверджувати, що суб'єкти трудових правовідносин через призму власного волевиявлення вступають у дані правовідносини, при цьому реалізуючи зміст своїх прав та обов'язків в цих суспільних правовідносинах. Виходячи із цього, вважаємо не цілком коректним давати поняття суб'єкта трудового права через категорію правовідношення. Досить неоднозначним твердженням є розуміння суб'єкта трудового права як учасника трудових та тісно пов'язаних з ними відносин, який на основі трудового законодавства має трудові права й обов'язки [17, с. 43]. У цьому правовому підході такі категорії як «умова» і «слідство» помінялися місцями, оскільки для того, щоб мати змогу вступити в правовідносини, реалізуючи тим самим суб'єктивні права й виконуючи юридичні обов'язки, особа повинна бути суб'єктом права, тобто мати певний правовий статус. Зважаючи на не досить влучні визначення суб'єкта трудового права, слід запропонувати таке тлумачення: суб'єкти трудового права – це фізичні або юридичні особи, що володіють трудовою правосуб'єктністю, які втілюють її за допомогою власного волевиявлення в трудових правовідносинах або правовідносинах, тісно пов'язаних із трудовим, виступаючи тим самим реалізуючим чинником суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності.

На підставі вказаних основних позицій науковців щодо визначення терміну «суб'єкта» і «суб'єкта права», слід окреслити поняття «суб'єкта охорони праці», що є предметом нашого дослідження. Необхідно зазначити, що як на рівні спеціальних нормативно-правових актів, так і в правовій літературі щодо означеного питання досі немає єдності думок, внаслідок чого точаться численні наукові дискусії. Тому, в першу чергу, слід звернутися до профільного законодавчого акту – Закону України «Про охорону праці», на підставі тлумачення положень якого, суб'єктами охорони праці є конкретно визначені суб'єкти, що гарантують реалізацію системи правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини в процесі здійснення трудової функції [18]. На наш погляд, це поняття є дещо узагальненим та розмитим, що, безперечно, є одним із недоліків такого нормативно-правового акту, який потребує негайної оцінки та виправлення.

У свою чергу, в юридичній літературі, вчений В.І. Прокопенко під суб'єктами охорони праці розуміє сукупність відповідних органів або уповноважених осіб щодо створення безпосередньо в процесі роботи нормальних і безпечних, технічних і санітарно-гігієнічних умов для всіх працюючих [19, с. 360]. На наш погляд, вказане визначення є неповним, оскільки не передбачає дієвого механізму реалізації вказаних стандартів та умов з охорони праці на практиці.

Г.С. Гончарова зазначає про суб'єктів охорони праці як таких суб'єктів, що покликані впроваджу-

вати та реалізовувати сукупність правових норм та правил, що створюють безпечні умови праці на виробництві, спрямовані на попередження виробничого травматизму та професійних захворювань, а також регулюють нагляд та контроль за дотриманням законодавства про охорону праці, який відбувається при активній участі трудових колективів та профспілок [20, с. 5]. Виходячи із поняття «охорони праці», окресленого науковцем Н.Б. Болотіною, під суб'єктами охорони праці необхідно розуміти сукупність суб'єктів охоронних правовідносин, що гарантують здійснення заходів щодо забезпечення для працівників здорових та безпечних умов праці на виробництві [21, с. 482]. Підтримуючи вказані позиції, слід зауважити, що замалом є лише визначення та встановлення безпечних та здорових умов праці, більше того, їх необхідно захищати, створюючи надійний механізм функціонування та подальшої реалізації за рахунок чітко визначеного кола суб'єктів охорони праці.

Як справедливо зазначає В.І.Щербина, замало визначити трудові права працівників та інших учасників трудових відносин, їх ще слід надійно захистити від будь-яких порушень чи зазіхань [22, с. 14]. На наш погляд, вказаний безпосередній захист можуть

гарантувати лише належним чином сформовані органи або уповноважені особи підприємства, установи, організації як суб'єкти охорони праці.

Отже, згідно із нашою позицією, під суб'єктами охорони праці необхідно розуміти сукупність органів (державних та недержавних) або уповноважених осіб підприємства, установи, організації, які повинні гарантувати та забезпечувати реалізацію законодавчо визначених норм і правил, спрямованих на попередження виробничого травматизму й професійних захворювань, а також регулювати нагляд та контроль за дотриманням законодавства про охорону праці.

Висновок. Підсумовуючи та зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що суб'єкти охорони праці є особливими та специфічними учасниками трудових правовідносин, діяльність яких регламентовано нормами права. Вони повинні регулювати правовідносини шляхом застосування своїх повноважень та спеціального правового статусу. Основне завдання, яке ставиться перед цим видом суб'єктів, полягає в підтриманні законності та недопущенні порушення прав з боку учасників охоронних правовідносин щодо забезпечення належних та безпечних умов праці для виконання трудових функцій працівниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка : [80 000 слов и фразеологических выражений] / С.И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд., дополненное. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
2. Словарь русского языка : в 4-х т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык. – Т. 4. – 1984. – 794 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун. – Х. : Консул, 2001. – 655 с.
5. Теория государства и права : [учеб. для юрид. вузов] / А.Б. Венгеров. – 3-е изд. – М. : Юриспруденция, 2000. – 528 с.
6. Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности: (теоретические вопросы) / Мальцев Г.В. – М. : Юрид. лит., 1968. – 146 с.
7. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / [О.В. Зайчук та ін.]; за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
8. Трудове право : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.]; за ред. В.В. Жернакова. – Х. : Право, 2012. – 496 с.
9. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. Вопросы и ответы. – М. : Новый Юрист, 1999. – 240 с.
10. Теория государства и права : [учебник] / Н.И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2002. – 512 с.
11. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / [О.В. Зайчук та ін.]; за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
12. Слепнев А.В. Государство как субъект правоотношений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2009. – 27 с.
13. Шамшина І.І. Суб'єкти трудового права: правове регулювання в умовах ринкових відносин : [монографія] / І.І. Шамшина. – Луганськ : Вид-во «Література», 2010. – 448 с.
14. Венедиктов В.С. Концептуальні підходи до кодифікації трудового законодавства України / В. С. Венедиктов // Право і безпека. – 2002. – № 2. – С. 9-12.
15. Словарь по трудовому праву / отв. ред. проф. Ю.П. Орловский. – М. : Изд-во БЕК, 1998. – 575 с.
16. Кожушко С.І. Суб'єкти трудового права / С.І. Кожушко // Трудове право України: сучасний стан та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (22-24 травня 2008 р.) / за ред. проф. В.С. Венедиктова. – Сімферополь : Укр. асоц. фахівців трудового права, 2008. – С. 54-57.
17. Венедиктов В.С. Трудове право України (Загальна частина). – Сімферополь, 2004. – 256 с.
18. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
19. Прокопенко В.І. Трудове право України : [підручник]. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
20. Гончарова Г.С. Охрана праці: текст лекції. – Х. : ХГП «НУА», 1995. – 28 с.
21. Болотіна Н.Б. Трудове право України : [підручник]. – 2-ге вид., стер. – К. : Вікар, 2004. – 725 с.
22. Щербина В.І. Теоретичні проблеми охоронної функції трудового права в умовах ринкових відносин : [монографія]. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2004. – 211 с.